

Project voor artistiek ontwikkelingsonderzoek: "Expressie en Performativiteit in de 18de-eeuwse Zangpraktijk"

Samenvatting

La Petite Bande ontwikkelde in haar vijftigjarige geschiedenis onder leiding van Sigiswald Kuijken een bijzondere expertise op het vlak van historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk. Aspecten zoals de "chin-off" techniek voor barokviool en de integratie van klassieke blaasinstrumenten vonden vanuit La Petite Bande brede internationale verspreiding.

Een ander aspect – scenische performativiteit met historisch geïnformeerde aanpak – wacht binnen de oude-muziekwereld nog steeds op beduidende verspreiding.

Dit project adresseert precies die lacune.

Wat het laatste decennium binnen La Petite Bande gerealiseerd is op het vlak van muzikale declamatie en scenische performativiteit, groeide vanuit het werk van Marie Kuijken, die hierrond over een periode van dertig jaar een eigen visie en aanpak heeft ontwikkeld. Deze praktijk vormt het vertrekpunt van het huidige onderzoeksproject.

Onder haar artistieke leiding wil La Petite Bande nu een verdiepend artistiek ontwikkelingsonderzoek uitvoeren naar historisch geïnformeerde vocale performativiteit in achttiende-eeuws Italiaans- en Duitstalig repertoire.

Het project vertrekt vanuit de overtuiging dat de zanger in opera, cantate en lied het centrale artistieke subject is – en dat een historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk die de zanger als scenisch en declamatorisch subject niet volledig mee heeft genomen, structureel onvolledig blijft.

In en door dit onderzoek ontwikkelt de zanger een innerlijk kompas: een leidraad om zelfstandig tot expressieve keuzes te komen, geworteld in historische kennis én in persoonlijke creativiteit. De eigen artistieke verantwoordelijkheid van de zanger wordt hierdoor versterkt, wat een fundamentele waarde vormt binnen de wereld van historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk.

De methodiek van “Expressive 18th-century Acting”

De ontwikkelde methodiek kan begrepen worden als een geïntegreerd proces in drie samenhangende fasen: declamatie, muzikale integratie en scenische incarnatie. Wat volgt, is een uitwerking van deze fasen zoals zij zich in de praktijk hebben ontwikkeld.

De declamatiefase – het fundament

De methodiek “Expressive 18th-century Acting” die Marie Kuijken gedurende de voorbije dertig jaar binnen en buiten La Petite Bande ontwikkeld heeft, vertrekt vanuit het libretto als “muziek vóór de muziek”.

De gezongen tekst is namelijk geen proza! Enkel al het terugbrengen van die tekst naar haar oorspronkelijke poëtische vorm – wat vanuit de partituur niet altijd zo eenvoudig is – is op zichzelf al een fascinerende actie, die van de zanger zelden gevraagd wordt. Daardoor wordt de deur opengezet naar de essentie van inhoud en expressie.

De poëtische vorm van de tekst – het expressieve versritme waarin de dichter de tekst goot vóór de componist er muziek bij schreef – wordt diepgaand geanalyseerd. Elk detail van de libretto-verzen (vorm, inhoud, intenties, affecten, interactie) wordt herkend in zijn poëtisch ritme, en luidop expressief-ritmisch “gedeclemeerd” in verschillende fasen, vóór de partij gezongen wordt. Deze voorbereidende werkwijze spiegelt de praktijk van Goethe als theaterdirecteur in Weimar: hij zat met zangers rond de tafel om op de tekst te werken, vóór muzikale en scenische repetities begonnen.

Wanneer dit fundament volledig is geïnternaliseerd, en wanneer zangers geleerd hebben deze expressieve analyses zelf te maken, verwerven ze een vaardigheid en een autonomie die hen voor hun hele verdere carrière dienen. Deze aanpak verdiept hun visie, intensiveert hun tekstbeleving en tilt hun expressiviteit substantieel op – in opera, lied, oratorium, eender welk repertoire.

Alles wat in deze fase wordt ontdekt en geactiveerd, vormt de basis waarop al het verdere werk zal steunen. Hier wordt het libretto bewoonbaar: laag na laag dringt de zanger door in klank, ritme, betekenis en affect, tot de tekst een geleefde ruimte is geworden.

De muzikale fase – een eerste oogst

Tijdens de muzikale repetities, dus bij het zingen zelf, wordt alles wat tot nu toe is ontdekt en geactiveerd, meegenomen en toegepast. Dit is een cruciale “oogst”-fase: wat in de declamatie-fase is gezaaid, komt hier tot bloei. Precies dit aspect ontbreekt grotendeels in het gangbare onderricht van historische uitvoeringspraktijk voor zangers: zoals de strijkstok richting en gewicht differentieert en het onderscheid tussen op- en afstreek retorische betekenis draagt, zo vraagt het poëtisch vers om hiërarchie in syllaben en ritmische accenten in de stemvoering.

De praktijk van de declamatie-fase geeft ook de mogelijkheid om als het ware “over de schouder van de componist” mee te kijken: in het licht van alle voorgaande analyse worden specifieke muzikale keuzes van de componist, waar niemand voorheen op lette, dikwijls plots duidelijk en zinvol, en vinden bewuste praktische toepassing. In het algemeen wordt de zanger zich veel meer

bewust van de intrinsieke band tussen de tekst van de librettist en de muziek van de componist, wat de algehele uitvoering op belangrijke wijze ten goede komt.

De scenische fase – incarnatie van binnenuit

Het volgende luik is de scenische realisatie, gebruikmakend van een acteerstijl die historisch coherent is: met houdingen, bewegingen en gebaren geïnspireerd op achttiende-eeuwse gebruiken en esthetische regels, afgeleid uit historische bronnen (theatertraktaten e.d.) en gevoed door expressieve impulsen, gevonden in de beeldende kunst. Deze achttiende-eeuwse acteerstijl is in wezen een theatrale lichaamstaal die, net als een levende taal, opnieuw kan worden aangeleerd en beoefend.

Deze fase is geen nieuwe toevoeging, er heerst geen regie-concept van buitenaf – het is integendeel een verdere voortzetting van hetzelfde innerlijke proces dat al gaande was. De houdingen, bewegingen en gebaren, in correcte historische stijl, groeien coherent vanuit de tekst en de muziek, die nu al volledig in de zanger aanwezig zijn.

Omdat deze acteerstijl niet los staat van wat eraan voorafging maar er organisch uit voortkomt, ontstaat er als resultaat incarnatie van binnenuit: een coherente eenheid tussen tekst, muziek en theatrale beweging, die in de gangbare opera- en muziekpraktijk zelden wordt nagestreefd, laat staan bereikt.

De mate waarin een bepaalde productie volledig scenisch of semi-scenisch wordt gerealiseerd, varieert uiteraard; toch is deze aanpak ook nuttig in vormen die traditioneel niet scenisch zijn, zoals lied en oratorium. Vanuit het innerlijk van de tekst ontstaat een scenische intentie, die de zanger uit in blik, in gelaat en in minimale maar expressieve handgebaren.

Natuurlijk zijn tijd en veelvuldige praktijk nodig om deze lichaamstaal te verankeren en tot een tweede natuur te laten worden. Pas dan kan een zanger haar met spontaniteit en creativiteit aanwenden op de scène, zoals achttiende-eeuwse zangers dat konden. Ook dit pad is dus een proces van rijping, dat leidt tot persoonlijke autonomie.

Deze artistieke autonomie kan de zanger inzetten in alle producties waar een historisch geïnformeerde stijl wordt nagestreefd. Bovendien is in de praktijk gebleken dat deze aanpak zangers ook in andere producties een expressief en communicatief voordeel geeft, wat hun artistieke zelfstandigheid ook in zulke contexten versterkt.

Het doel: een samenhangend geheel

Wat Marie Kuijken “Expressive 18th-century Acting” noemt, ontstaat wanneer al deze lagen in de praktijk grondig en creatief werden doorlopen voor een bepaald stuk: voor aparte operascènes, voor een volledige cantate, of een hele opera, een lied, een oratorium,...

Geen laag vervangt de vorige, en geen laag staat los van wat eraan voorafging. Ze zijn als de opeenvolgende verfijningen van hetzelfde gebaar – van innerlijke beweging naar klank en naar zichtbare expressie. Het resultaat is één organisch geheel, waarin de zanger niet uitvoert maar IS.

Opzet en modaliteiten van dit ontwikkelingsonderzoek

Dit onderzoeksproject valt onder de functie Ontwikkeling zoals omschreven in het Kunstendecreet en investeert in artistiek onderzoek, methodiekontwikkeling en sectorverspreiding. Proces en specifieke output staan daarbij centraal. Het project situeert zich als brug tussen opleiding en beroepspraktijk, en richt zich op de ontwikkeling en overdracht van een specifieke artistieke methodiek.

Onderzoekshypothese

De methodiek die onderzocht wordt, is reeds aanwezig en wordt binnen La Petite Bande in de praktijk gebracht, maar vraagt verdere explicitering. Binnen dit onderzoek worden de verschillende aspecten ervan uitgediept en getoetst, in dialoog met de academische partner.

Een specifiek aandachtspunt is de rol van de beeldende kunsten van de 17de en 18de eeuw als inspiratiebron voor expressieve lichaamstaal. De hypothese is dat deze kunsten, als vandaag nog steeds waarneembare getuigen van de expressiviteit en esthetiek van hun tijd, het proces van ontwikkeling en verinnerlijking van de theatrale lichaamstaal kunnen verdiepen en verrijken, naast de tekstuele richtlijnen die in historische traktaten worden aangereikt.

Zangers zijn volwaardige onderzoekspartners

Acht jonge professionele zangers (vier sopranen/mezzosopranen, twee tenoren, twee bassen) nemen deel als volwaardige onderzoekspartners. Zij worden gekozen via een selectieproces dat culmineert in een open auditie-dag in september 2026. Criteria voor de selectie zijn stemtype, vocale en artistieke kwaliteiten, affiniteit met het 18de-eeuwse repertoire en met deze aanpak, hun motivatie voor dit onderzoekstraject alsook voor verdere integratie van de methodiek in hun artistieke carrière.

Alle deelnemers – zangers en artistiek begeleider – ontvangen een professionele vergoeding die hun inzet en expertise erkent. De schaal is bewust beperkt gehouden: acht zangers intensief begeleiden over negen maanden levert meer diepgang, meer overdraagbaarheid en meer duurzame sectorimpact op dan een groter maar oppervlakkiger traject. Kwaliteit van overdracht, niet kwantiteit van deelnemers, is hier het criterium.

Ateliers en mentoring op afstand

Het artistieke traject zelf beslaat negen maanden (oktober 2026 – juni 2027) en is opgebouwd rond vier intensieve ateliers van vijf dagen. De periodes tussen de ateliers dienen voor de eigen artistieke integratie en verdieping van de zangers, met opdrachten en mentoring op afstand, alsook het verzamelen en creëren van materiaal voor de latere output.

De ateliers vinden plaats in de eigen werkruimte van de artistieke leiding. Het model is bewust niet dat van een repetitie-naar-première logica, maar een ateliermodel dat artistieke groei als spiraalvormig proces erkent: verdieping, rijping, terugkeer.

Een breed repertorium van solo- en duo-scènes wordt behandeld, variërend qua componisten en genres verspreid over de 18de eeuw. Het onderzoek richt zich op Italiaans- en Duitstalig repertoire – de centrale talen van de 18de-eeuwse operawereld, en het terrein waarop de artistieke leiding haar methodiek heeft ontwikkeld. Het doel is dat zangers de methodiek toepassen en in fases doorlopen, doorheen dit brede repertorium. Beeldende kunst uit de 17de en 18de eeuw wordt specifiek voor dit doel geobserveerd en samengebracht voor de expressiebibliotheek.

Publieke fase: lecture-performances en open ateliers

Als oogst-fase van het traject vinden in mei 2027 vier inhoudelijk verschillende publieke toonmomenten plaats, in de vorm van lecture-performances waarin de zangers de methodiek toelichten, alsook belichamen tijdens uitvoering van een selectie uit de muzikale scènes waarop gewerkt is tijdens de loop van het onderzoek.

Aansluitend tijdens dezelfde maand worden workshops (open ateliers) aangeboden aan conservatoria en hogere muziekinstellingen in Vlaanderen en Brussel, waarbij de onderzoekspartners meewerken aan actieve overdracht en initiatie-coaching voor de studenten.

Deze toonmomenten en workshops worden gratis aangeboden, wat aansluit bij het ontwikkelingskarakter van het project: het gaat hier om het toetsen en verspreiden van kennis.

Output van het onderzoek en de verspreiding ervan

Naast de publieke fase in mei '27, resulteert het project ook in concreet, vrij toegankelijk en op de website van La Petite Bande gepubliceerd materiaal, dat de ontwikkelde methodiek overdraagbaar maakt voor de sector:

- Een methodiek-handleiding (mogelijk in beperkte oplage gedrukt)
- Een libretto-bibliotheek: geannoteerde libretto-uittreksels met versschema's, uitspraakaanwijzingen en ritmische analyses, van de scènes waaraan binnen het project is gewerkt, alsook audiofragmenten van expressieve declamatie
- Een video-bibliotheek met moment-opnames uit werkprocessen en toonmomenten
- Een expressie-bibliotheek beeldende kunsten: digitale collectie van zeventiende- en achttiende-eeuwse schilderijen en sculpturen en details ervan, geannoteerd met analyses van houding, gebaar en expressieve intentie, alsook mogelijke toepassing ervan binnen het repertorium waarop is gewerkt tijdens het onderzoek
- Een artistiek onderzoeksverslag met reflecties van de onderzoekspartners, over de maanden van het onderzoek samengesteld

Dit materiaal wordt in de zomermaanden van '27 geredigeerd en dan aangeboden via de website van La Petite Bande. Het is bedoeld voor zangers, academici, conservatoria en muziekopleidingen, operastudio's, regisseurs, geïnteresseerde uitvoerders en leiders van ensembles die deze weg willen exploreren. De publicatie van dit materiaal is belangrijk voor de verspreiding van dit grotendeels "ontbrekende deel" van de historische uitvoeringspraktijk voor zangers.

Na het onderzoek: themadag

In het najaar vindt een La Petite Bande-Dag plaats waar de resultaten van het onderzoek via lectures, panelgesprekken en muzikale uitvoeringen aan het publiek worden voorgesteld.

Academische verankering

KU Leuven is formele partner van dit project. De Letter of Intent werd ondertekend door Prof. dr. Priscilla Heynderickx, Campusdecaan van de Faculteit Letteren, en door dr. Benoît De Baere, hoofd academische diensten, beiden van KU Leuven Campus Antwerpen. Vanuit de Afdeling Musicologie toonde Prof. dr. David Burn interesse in het project.

De samenwerking is wederzijds gemotiveerd. Voor La Petite Bande verankert de academische partner het onderzoeks karakter van het project in een bredere institutionele context. Voor KU Leuven biedt het project de kans om een artistieke praktijkmethodiek van nabij te volgen die zich ontwikkelt buiten de academische omgeving, maar die raakvlakken heeft met onderzoeksvragen binnen musicologie, theater- en kunstwetenschappen.

Concreet stelt KU Leuven locaties ter beschikking voor de auditedag (september 2026) en voor de publieke toonmomenten (mei 2027), en faciliteert zij uitwisseling met studenten en onderzoekers van de Faculteit Letteren en de LUCA School of Arts. Verdere mogelijkheden voor samenwerking worden gezamenlijk verkend.

Eerdere samenwerkingen, waarbij KU Leuven haar infrastructuur al ter beschikking stelde voor repetitieperiodes van La Petite Bande, hebben een vertrouwensrelatie opgebouwd die deze samenwerking inhoudelijk en praktisch onderbouwt.

Ambities op langere termijn

Zoals de “chin-off” viooltechniek zich in de jaren 1970–1980 via Sigiswald Kuijken en La Petite Bande over de hele wereld verspreidde en een standaard werd voor historisch geïnformeerd strijkerspel, is het de ambitie van dit project om de expressie en performativiteit in de 18de-eeuwse zangpraktijk bekendheid te geven in de wereld van oude muziek. Niet alleen via onze eigen producties, maar ook via de onderzoekspartners: de betrokken zangers zelf, die de methodiek als eigen praktijk internaliseren en verder dragen – naar collega's, naar ensembles, naar de volgende generatie.

Op langere termijn vormt dit traject het artistieke en methodologische fundament voor de verdere ontwikkeling van La Petite Bande. Een concrete onderzoekshorizon is het Haydnjaar 2032: een internationaal moment dat een platform biedt voor verder onderzoek naar en uitvoering van Haydns operarepertoire binnen het kader van historisch geïnformeerde scenische expressie. De eerste verkennende contacten daarvoor zijn reeds gelegd.

Marie Kuijken, 18 maart 2026

Contact

La Petite Bande VZW

Artistiek leider: Marie Kuijken

info@lapetitebande.be

www.lapetitebande.be